

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.003>

УДК 821.161.2 Шевченко.08

М.І. СТЕПАНЕНКО, доктор філологічних наук, професор, ректор,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36000
E-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

АГІОНІМ МАТИ БОЖА В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Статтю присвячено дослідженню сакральної сфери поетичного дискурсу Тараса Шевченка. Здійснено компаративний аналіз з опертям на семасіологічну процедуру лексичного ресурсу, що входить до складу апелятивів і водночас може вживатися в ролі пропріативів. Дібраний із «Кобзаря» фактичний матеріал покласифіковано за різними критеріями й представлено у вигляді розлогої номінативної парадигми, кожен член якої ідентифіковано за семантичним принципом. Установлено сполучувальні можливості описуваного агіоніма, здатність його займати суб'єктну, об'єктну, атрибутивну функції. За семантичними й текстотвірними ознаками розмежовано приагіонімні атрибутивні модифікатори, з'ясовано їхні конститутивні можливості.

Ключові слова: агіонім *Божя Мати*, номінативна парадигма, поетичний дискурс Тараса Шевченка, синтагматичний ресурс, семантика.

Поетичний дискурс Тараса Шевченка був і залишається об'єктом при-скіпливої уваги багатьох учених. Цінні відомості про зв'язок мовної практики Великого Кобзаря з попередниками, про вплив її на процес формування української літературної мови в післяшевченківську добу знаходимо в працях Л. Булаховського, В. Вашенка, С. Єрмоленко, В. Ільїна, Л. Мацько, Ф. Медведєва, А. Мойсієнка, П. Плюща, В. Русанівського, В. Сімовича, П. Тимошенка, В. Чапленка, Ю. Шевельова та ін. Сакральний зміст художнього доробку основоположника нової української літературної мови досліджували І. Огієнко, О. Синявський, Т. Вільчинська, І. Герус-Тарнавецька, В. Жайворонок, Л. Задорожна, Г. Конторчук, Г. Левченко, В. Німчук, Н. Сологуб, М. Шевченків та ін. Як наголошує О. Забужко, усякий, хто «ризикуює ... приступити до постаті Шевченка, без перебільшення фатально зобов'язаний визначитися в координатах традицій

Цитування: Степаненко М.І. Агіонім Мати Божя в поетичному дискурсі Тараса Шевченка. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 3–12. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.003>

дотеперішнього шевченкознавства» [4: 5]. А воно далеке від повноти, вичерпності. Лінгвістична шевченкіана, навпаки, потребує нового глибинного інтерпретування тексту, зокрема з позицій релігійних. Очевидним, на переконання І. Огієнка, є той факт, що «Шевченко був людиною широко й глибоко релігійною, а його “нарікання” на Бога були випадковими і виходили виключно з його розпачу, в який він впадав через неймовірно тяжкий стан життя і всієї України, і свого власного» [5: 273–274]. Ці «нарікання на всіх і на все», зазначає щойно цитований автор, «на загальному широко релігійному фоні “Кобзаря”... — як старі латки на новому вбранні: вони і чужі, і непотрібні!» [5: 278]. Із цією думкою перегукується твердження М. Шевченківа про те, що Шевченко — «це той, хто збагнув, що нема правди поза Богом (“Жива правда у Господа Бога”); це той, хто широко і відверто розмовляє зі своїм Творцем, відважуючись питати й про те, чого не розуміє, однак ніколи не зриває і вповні свідомо не відвертається від свого милосердного Бога» [7: 8].

Метою статті є з’ясування на основі теантропоцентричного підходу специфіки побутування в поетичному дискурсі Тараса Шевченка агіоніма *Мати Божя* через призму його семантичного корелювання та синтагматичних зв’язків.

Осердям сакральності в «Кобзарі» є теоніми *Бог* (420 уживань) та *Господь* (93 приклади). Поряд із ними активно функціює агіонімна одиниця *Мати, Мати (Матір) Божя (Божая)* (22 вживання), текстовими субститутами якої є особовий займенниковий іменник *Ти* і присвійний займенниковий прикметник *Твоя: Хвала І Похвала Тобі, Маріє!* [10: 465]¹; *Брати Його [Христа], ученики Нетвердії, душеубогі, Катам на муку не дались: Сховались, потім розійшлись, І Ти їх мусила збирати ... Отож вони якось зійшлись Вночі круг Тебе сумувати...* (с. 465); *А я, незлобний, воспою, Як процвінуть убогі села, Псалмом і тихим, і веселим Святуго доленьку Твою* (с. 454).

Важливо вказати, що в досліджуваному дискурсі паралельно з онімом *Мати* вживається апелятив *мати*. Вони обидва стосуються Марії, яку змальовано і Богородицею, і звичайною людиною. Мовиться насамперед про соціально-філософську поему «Марія». Доречним буде в цьому місці коментування про її біблійний і світський характер, яке допоможе осягнути таїну Шевченкового сакралізму. Означена проблема різними гранями віддзеркалена в багатьох студіях. Так, О. Білоус переконує в тому, що автор «Кобзаря» добре знав канонічний текст Святого Письма, але у творі, про який ідеться, «спирався навіть не на апокрифічні тлумачення образу Богородиці, деяких інших персонажів біблійної історії, а на особистий досвід та особисте світорозуміння. Відтак виникає своєрідний діалог між Біблією та автором, і в цьому діалозі висловлювання суперечать одне одному. З цього можна зробити висновок: у такому стані, у якому писалася “Марія”, Т. Шевченко мислив себе єретиком,

---

¹ Надалі вказуватимемо лише сторінку з «Кобзаря» Тараса Шевченка.

він тут ближчий до життєвої реальності, ніж до християнської патетики, він тут ближчий до язичництва, ніж до християнства» [1: 19].

Аргументованішою, хоч і не позбавленою серйозних закидів, видається версія І. Огієнка: «... важливим джерелом для Шевченкової “Марії” був “Акафіст Пресвятій Богородиці”, якого він, на жаль, не скрізь і не належно розумів» [5: 273]. Окремі вислови з акафіста стали інформативними центрами поеми. «Так, кондак 4-й подає: “Ціломудрений Йосип збентежився, дивлячись на Тебе, шлюбу не знаючу (“небрачну”), і думаючи, що Ти, непорочна, окрадена з чистоти” (“бракоокрадованную”). Це Шевченко читав, але переклав зовсім неправильно:

Де ж подівсь
Дивний гость отой лукавий?
Хоч би прийшов та подививсь
На брак той славний і преславний!
На брак окрадений!..

Шевченко зберіг навіть слово “бракоокрадованную” з акафісту, але ужив його невідповідно, бо не знав правильного значення його, а це все впливало на Шевченків зміст “Марії”. Бо ж в акафісті “бракоокрадований” — недобрый переклад з грецького, що визначає “небрачна”, “неневісна» [5: 272]. Такі докази, наголошує митрополит Іларіон, «можна ... й продовжити» [5: 273]. Словом, «“Марія”, як поема, багато недороблена — треба ще було багато попрацювати над змістом її, щоб надати їй величній Святості і повноті» [5: 255]. Непослідовності, про які сказано і які наведено в працях інших авторів, безпосередньо відрефлексовані на такому явищі, як теонімно-нетеонімне, агіонімно-неагіонімне найменування, передусім *Матері Божої* та *Її Сина Ісуса Христа*. Обоє вони, зробимо на цьому особливий акцент, наділені божественною й земною природою. Надійним маркером цього розмежування на рівні тексту, констатує І. Огієнко, могли б слугувати великі літери: коли б їх у поемі «Марія» «поставити ... скрізь, де їх треба ставити, ми б відразу бачили, про кого ходить і як Шевченко ставиться до них» [5: 254]. У виданні, за яким проведено дослідження і яке названо унікальним, оскільки «воно не лише містить поетичний спадок світоча української поезії, а й на сьогодні є найповнішим зібранням Шевченкових творів без будь-яких цензурних вилучин» [10: 5], ця норма виразно задекларована, але, на жаль, послідовно не витримана: *Паслась коза з козенятком коло хати, А Йосип сина забавляв, На призьбі сидя, поки мати На річці прала ті малі Сорочечки...* (с. 461); *Шукає сина Та плаче мати, — і не чує, Де ділося!* (с. 463); *Якби де на світі хоч раз Цариця сіла на ослицю, То слава б стала про царицю І про великую ослицю По всьому світу* (с. 460); *У синагогу зайшла [мати] благодать благого Бога, Щоб син її найшовсь: аж — глядь! Межи рабами дитина, Її хлоп'яточко, сидить І навчає, неповинне, Як в світі жити, людей любить...* (с. 463). Як бачимо, сакральна й несакральна, біблійна та небіблійна сфери перехрещені, послідовно не ідентифіковані. Пояснено це й тим фактом, що поема «Марія» компонована «не як життя Марії, не як Мучениця-мати, а як українська

проста бідна родина — Йосип, Марія, Ісусик, — що падає під тягарем злидоти через панів» [5: 251]. Однак і тут Шевченко «нічим не погіршає: Бог же таки народився в убогій бондаревій чи теслярській родині і молоді роки свої провів у ній і з нею — як Людина, і як людина!» [5: 255].

Розряд апелютивів, які корелюють своїм значеннєвим статусом із агіонімом *Мати Ісуса Христа*, крім іменника *мати* (‘жінка, що має дитину’), репрезентують лексеми *дівчина* (‘молода неодружена особа жіночої статі’), *дитина* (‘наївна, недосвідчена людина’), *доненько* (‘ласкаве звертання літньої людини до дівчини’), *небога* (‘бідолаха, сердега’), *наймичка* (‘та, що працює по найму’), *молода* (‘наречена’), *серденько* (‘людина як носій високих моральних якостей’): *Та, взявши відер, кандійок, І батько, й мати, і воно Пішли на ярмарок у самий-Самісінький Єрусалим* (с. 463); *Коза нап’ється та пасеться, А дівчина собі стоїть, Неначе вкопана, під гаєм І смутно, сумно позирає На той широкий Божий став* (с. 455); *Найшов Опріснок Йосип у торбині, Дає та й каже: «На, дитино! Поки що буде, укріпись!..»* (с. 459); «... — Диво сталося З Тобою, *доненько моя!*» (с. 457); *Небогу, Її й дитяточко взяли І у вертеп свій принесли [чабани]* (с. 459); *І він [тесляр убогий] ридає, Що наймичка його несла В утробі праведную душу За волю розп’ятого мужа* (с. 458); *Отак вони собі ідуть: Несе з торбиною на плечах Нову коновочку старий; Спродать би то та молодій Купить хустиночку до речі, Та й за повінчання оддать* (с. 458); *Маріє, горенько з тобою! Молися, серденько, молися* (с. 462). За проаналізованим лексичним складом можна чітко простежити земний шлях *Марії*, «головно молодечі літа» [5: 255]. Відомо, що «образ пізніший, голготський у Шевченка зовсім слабенький, недомальований» [Там само].

3-поміж власних назв найвищий ступінь продуктивності характерний для пропріатива *Марія* («пані») (35 прикладів). Типовим для нього є вживання без атрибутивних модифікаторів. Серед можливих поширювачів зафіксовано одиничні прикметники *пренепорочная* (‘наділена найвищою мірою святості’), *кроткая* (‘покірна, лагідна’) та діеприкметниково-іменникову сполуку *Богом ізбранна* (‘обрана Всевишнім для виконання особливої місії’): *Тесляр колисочку дебелу Майструє в сінях; а вона, Пренепорочная Марія, Сидить собі коло вікна І в поле дивиться, і шиє Маленьке сорочення...* (с. 458); *А мітла, Мітла огненна світила, Неначе сонце, і дивилась На ту ослицю, що несла В Єгипет кроткую Марію І народженого Месію* (с. 460); *Той Син єдиний Богом ізбранної Марії, Що Він зробив їм?* (с. 424). Зауважимо, що поряд із виділеними епітетами важливу характеризувальну роль відіграють відокремлене означення *безталанна*, що актуалізує семантику «сповнена тривоги», та порівняльний зворот *мов зоря тая*, який реалізує значення «сукупність зовнішніх рис, що справляють приємне враження»: *Маріє! Ти ж, безталанна, чого І ждеш і ждатимеш од Бога І од людей?!* (с. 458); *Увечері, мов зоря тая, Марія з гаю виходжає Заквітчана* (с. 456).

У контекстах з онімом *Марія* зображено здебільшого земні діяння Божої Матері. Слушним є твердження Т. Вільчинської про те, що «назва “Марія” певною мірою відображає профанну сферу, світське, суто на-

родне трактування цього образу, який у Шевченкових творах часто співзвучний з образом бідної української селянки-матері» [2: 19]. Регулярною для описуваного пропріатива є суб'єктна, а іррегулярними — об'єктна та атрибутивна функції. Щодо суб'єктності, то її реалізація пов'язана з такими неоднорідними значеннями дієслів: «визначальна релігійна дія» (*помолитися*), «біологічне буття» (*породити*), «конкретна фізична дія» (*ректи*), «зорове сприйняття» (*дивитися*, *зирнути*), «мовлення» (*промовити*), «рух» (*піти*, *виходжати*), «зміна місцеположення» (*встати*), «зникнення» (*ховатися*), «процес» (*рости*), «контактування» (*зустрічатися*), «очікування» (*ждати*): *І помолилася Марія Перед апостолом* (с. 457); *Як ось — не в самім Назареті, А у якомусь у вертепі — Марія сина привела І в Вифлеєм з малим пішла...* (с. 453); *Марія зараз заходила Пекти опрісноки...* (с. 459); *Марія на його [гостя] зирнула...* (с. 457); «Його?!» — *промовила Марія І веселья пішла у Назарет* (с. 458); ... *Марія встала та й пішла З глеком по воду до криниці* (с. 457); *Марія навіть не ховалась З своїм младенцем* (с. 460); *У Йосипа, у тесляра Чи в бондаря того святого, Марія в наймицках росла* (с. 454); *Марія ще за ворітьми Дітей зустріла...* (с. 462); *Жде його Марія І ждучи плаче...* (с. 457).

Онім *Марія* в об'єктній функції детермінують дієслова переміщення та вербатииви й девербатииви із семантикою привітання, похвали: *І гість за нею, і в ярочку Догнав Марію...* (с. 457); *І став велично на порозі [гість], І, уклонившись, вітав Марію тихо...* (с. 457); *Хвала і похвала Тобі, Маріє!* (с. 465).

Атрибутивний тип детермінації полягає в тому, що пропріатив *Марія* входить на правах залежного компонента до складу таких дво- й багаточленних номінувань, як *Син Марії*, *Твій [Марії] Син*, *Син оцей Марії*, *Син єдиний Богом ізбранної Марії*, *Твій [Марії] розп'ятий Син*, *Твоя [Марії] скорбная дитина*, *Твій [Марії] мученик-Син*: ... *Й тепер не втік би Син Марії* (с. 262); *Чи не за те, що й ми тепер (Сам себе питаю) отакими злодіями Тюрми начиняєм, Як і Син оцей Марії?* (с. 424); *Той Син єдиний Богом ізбранної Марії, Що він зробив їм?* (с. 424); ... *і прийняла [святая праведная Мати] В живу душу світ незримий Твого розп'ятого Сина!* (с. 426); *Мужі воспрянули святії, По всьому світу розійшлись, І іменем Твого Сина, Твої скорбної дитини, Любов і правду рознесли По всьому світу* (с. 465); ... *подай їм силу Твого мученика-Сина, Щоб хрест-кайдани донесли До самого, самого краю!* (с. 454). Розширює аналізовані конструкції наповнене глибинним змістом словосполучення *серце Марії*. Іменник *серце* репрезентує семантику «вмістилище чеснот, символ зосередження почуттів, настроїв, переживань»: *І словеса його [гостя] святії На серце падали Марії, І серце мерзло і пеклось!* (с. 457).

До основних заповнювачів номінативної парадигми «Мати Ісуса Христа» поряд з онімом *Марія* уналежено назви *Мати*, *Мати (Матір) Божої (Божая)*, *Мати Господа Христа*, *Мати Марія*, *Пречиста*, *Цариця*, *Діва*, *Благая*, *Всеблагая*, *Пренепорочная*, *Милосерда*, *Всесвятая*, *достойнопітая*, *пречистая в женах*, *благословенная в женах*, *великая в женах*, *скорблящих*

радість, святая сила всіх святих, світ наш незаходимий, мій пресвітлий рай, наша краса, цвіт зельний, благоухальний зельний крин. Кожен із вирізнених компонентів цієї парадигми синхронно з основним експлікує додаткове значення, зумовлене природою мотива та/або приагіонічного поширювача.

Онім *Мати* (12 прикладів) маніфестує значення «та, яка дала життя Ісусові Христу». Він лише зрідка вживається без атрибутивних поширювачів. Роль ономасіологічного маркера в такому разі виконує мікро- чи макроконтест: *Отож і спить собі дитина, Мов янголяточко в раю, І на єдиную свою Та Мати дивиться і плаче Тихенько-тихо...* (с. 463); ... *Все упованіє моє на Тебе, Мати, возлагаю...* (с. 454). Діапазон можливих приагіонічних атрибутивних модифікаторів структурують прикметники *святая* («наділена божественною силою»), *праведная* («безгрішна»), *преправедная* («безгрішна у всіх сенсах»), *благословенна* («прославлена»): *Бо за Сином Святая Мати всюди йшла...* (с. 464); *А між лозою — З лози колисочку плете Та плаче праведная Мати, Колиску тую плетучи* (с. 460); ... *Святая, праведная Мати Святого Сина на землі!* (с. 425). Зауважимо, що Шевченко любить слово *святий*, у поемі «Марія» він «ужив його аж 34 рази!» [5: 252]. Вияскравлені «найніжніші слова й епітети» [5: 254] можуть функціонувати самі або в єдності, утворюючи ряди однорідних означень. Аксіологічною вершиною в розглядуваному фрагменті номінативної парадигми є атрибутив *преправедная*, у якому префікс *пре-* указує на максимально високий ступінь інтенсивності ознаки: *Од гіршого ж Тебе [младенця праведного, великого] спасла Твоя преправедная Мати!* (с. 453).

Значення «та, яка дала життя Ісусові Христу» найвиразніше експлікують номінування *Мати (Матір) Божя (Божая), Мати Господа Христа, Мати Марія: Божя Мати! І заступи вас і укрий!* (с. 428); *А ти ніби недобачаєш: Дівуєш, молишся, та спиш, Та Матір Божюю гнівиш Своім смиренієм лукавим* (с. 494); *Во ім'я Господа Христа І Матері Його святої Ляхи прийшли на нас війною, Святії Божії міста Ксьондзи скажені осквернили* (с. 410); *А радість Матері Марії Неізреченная! Месію, Самого Бога на землі Вона вже зрїла!!!* (с. 473). Субстантивно-ад'єктивна сполука *Мати Божя* в «Кобзарі» співіснує з іменниково-іменниковими конструкціями *Мати Бога, Мати Бога на землі: ... Мати Божя у Иржавці вночі заридала* (с. 178); *Ти, Мати Бога на землі, Ти сльози матері до краю, До каплі вилила!* (с. 426). Особливими семантико-стилістичними властивостями наділений «солодкий церковнослов'янізм» [5: 253] *Матір Божая*. І. Огієнко справедливо наголошує, що Тарас Шевченко церковнослов'янську мову «вважав святою і тому так старанно й багато ужив її» [Там само].

У «Кобзарі» реально співіснують Мати Божя як «титул Марії у візантійській традиції» [3] та її іконописний образ (агіонім : ідеонім). Згадано, зокрема, чудотворну ікону Божої Матері «Почаївська» через номінування *Чудовная*, а також образ іржавецької Божої Матері, яка колись перебувала на Січі та якій молилися козаки, вірячи в її віщування: *У Київ їздила, молилась, Аж у Почаєві була: Чудовная не помогла, Не помогла святая*

сила (с. 404); ...Як покидали Запорожці Великий Луг і матір Січ, Взяли з собою **Матір Божу**, А більш нічого не взяли І в Крим до хана понесли На нове горе-Запорожжя² (с. 267–268).

Номінація *Пречиста*, що є скороченою назвою *Пречиста Діва*, репрезентує семантику «відсутність будь-яких пороків» (4 вживання): *Вона* [генеральша] *благала Пресвятую, Щоб Та її ... щоб Та спасла* (с. 403); *Та Пречистій поставила Свічку за сина...* (с. 341). Аксіологічно відчутну роль відіграє префікс *пре-*, що вказує на максимальний вияв ознаки. За назвою *Пречиста*, як і за найменуванням *Мати Божої*, закріплено інші значення: «ікона», «релігійне свято» (ідеонім : хрононім): *Перед іконою Пречистої Горить лапмада уночі* (с. 403); *У наметі поставили* [запорожці] *образ Пресвятої І крадькома молилися...* (с. 268); *Після Пречистої в неділю, Та після Першої, Трохим Старий сидів в сороці білій, В брилі, на призьбі* (с. 190).

Найменування *Цариця* (*Небесна, неба і землі*) (2 вживання) фокусує в собі зміст «утримання влади»: *Ишла С любимою песней из села, Из обновленного села, Моля Небесную царицу, Да благо дщерино хранит* (с. 516); *Благаю, Цариця неба і землі! Вонми їх стону і пошли Благий кінець...* (с. 454). Субстантивно-ад'єктивна конструкція *Цариця Небесна* репрезентує семантику «утримання влади на небі», а іменниково-іменникова сполука *Цариця неба і землі* — «утримання влади у Всесвіті».

Назва *Діва* (*Пречиста, Святая*) (4 вживання) об'єктивує значення «чудо зачаття Христа»: *«Оксано, выслушай меня И помолись душой незлобной Пречистой Деве в час прискорбный И за его, и за меня»* (с. 512); *«Храни тебя Святая Дева От злых напастей, вражых кол, Свой найбожественный покров Пошли тебе Святая Дева, Мое дитя, моя любовь!»* (с. 516). Можливими її атрибутивними модифікаторами є прикметники *пречиста* («позбавлена будь-яких пороків») і *святая* («наділена божественною силою»).

Номінування *Благая* (1 вживання), *Всеблагая* (1 вживання) мають значення «доброта», «безмірна доброта»: *... Все упованіє моє на Тебе, Мати, возлагаю... Пренепорочная, Благая!* (с. 454); *Благаю ... пошли Благий кінець, о Всеблагая!* (с. 454).

У найменуванні *Пренепорочная* (1 вживання) зосереджений план змісту «найвища міра святості»: *... Все упованіє моє на Тебе, Мати, возлагаю... Пренепорочная, Благая!* (с. 454).

Номінування *Милосерда* (1 вживання) експлікує семантику «допомога всім і кожному, хто цього потребує»: *Заплакала Милосерда Неначе за Сином, І Бог зглянув на ті сльози І на Україну...* (с. 269).

Назва *Всесвятая* (1 вживання), як і попередні номінування *Благая, Всеблагая, Пренепорочная*, є варіантом повного найменування *Всесвятая* (*Благая, Всеблагая, Пренепорочная*) *Мати Божої*. Вона реалізує значення

² До вислову «нове горе-Запорожжя» в «Кобзарі» подано такий коментар: «У пониззі Дніпра на теренах, контрольованих кримським ханом, постала так звана Олешківська Січ» [10: 268].

«абсолютна божественна сила»: *І сидить І дивиться, — О Всесвятая! — Як Син той скорбний спочиває...* (с. 464). Роль префіксоїда *все-* у конституюванні вирізненої семантики, як і в структуруванні значення «безмірно добра», досить відчутна: він посилює позитивний ступінь ознаки.

Номінування *достойно пітая* (*достойнопітая*)³ експлікує семантику «гідна всіма уславленість»: *Достойно пітая! Благаю ... Вони їх стону...* (с. 454). Важливу конститутивну роль у структурі розгляданого плану змісту відіграє компонент *достойно*, який актуалізує сему 'заслуговування найвищої похвали'. І. Огієнко зауважує, що відповідником описуваної назви Богоматері в акафісті є *всенітая* [5: 273].

Найменування *пречистая в женах* (1 вживання) реалізує семантику «непорочність»: *О Ти, пречистая в женах!.. В яких гаях, в яких ярах, В яких незнаваних вертепах Ти заховалася од спеки Огнепалимої* (с. 455). Основним маркером аналізованого значення є прикметник із префіксом *пре-*, що уточнює найвищим ступенем інтенсивності об'єктивовану ознаку «високі моральні якості».

Вислів *благословенная в женах*, який є компонентом «Молитви до Пресвятої Богородиці», об'єктивує семантику «заступництво»: *Благословенная в женах ... Не дай в неволі пропадати, Летучі літа марно тратить* (с. 425). Посилює реалізований зміст ад'єктив *благословенний*, що експлікує сему 'гідний слави'.

Назва *великая в женах* репрезентує значення «неземна надзвичайна сила»: *І ти, великая в женах, І їх униніє і страх Розвіяла, мов ту полову, Своім святим огненным словом!* (с. 465). У формуванні вирізненого плану змісту активну участь бере прикметник *великий*, за яким закріплено сему 'наділений надзвичайною силою'.

Номінування *скорбящих радість* маніфестує семантику «допомога стражденним»: *Скорбящих радости! Пошли, Пошли мені святее слово, Святої правди голос новий, І слово розумом святим І оживи, і просвіти!* (с. 426). Конститутивні властивості однаковою мірою виявляють обидва компоненти сполуки, реалізуючи значення «печалитися, тужити» й «задоволення, утіха, прихильність».

Поряд із проаналізованими конкретними репрезентантами агіоніма *Мати Божя* в «Кобзарі» вживаються й інші біблійні та небіблійні вторинні номінування з чітко задекларованим аксіологічним змістом. Це, зокрема, описові звороти *святая сила всіх святих* («повнота надзвичайних сил»), *світ наш незаходимий* («краса, велич і нескінченність людського буття»), *мій пресвітлий рай* («краса й таїна земного шляху людини»), *наша красота, цвіт зельний, благоухальний зельний крин* («максимальний позитивізм, сукупність зовнішніх рис, які справляють надзвичайну привабливість»): *Все упованіє моє На тебе, мій пресвітлий раю, Все милосердіє Твоє, — Все упованіє Моє на тебе, Мати, возлагаю, Святая сило всіх свя-*

³ Аналізована назва має різне орфографічне оформлення: вона пишеться окремо [10: 454; 9: 524], разом [8: 542] і з дефісом [6: 329].

тих... Воззри, Пречистая на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників... (с. 454); *О світе наш незаходимий!.. Благоухальний зельний крине! В яких гаях, в яких краях, В яких незнаємих вертепах Ти заховалася од спеки огненалимої тії, Що серце без огню розтопить І без води прорве, потопить Святії думоньки твої?!* (с. 455); *«Ти не та, Не та тепер, Маріє, стала! Цвіт зельний, наша краса!» — промовив Йосип...* (с. 457). Розглядувані найменування за своїми конститутивними властивостями зближені із схарактеризованими вище назвами: їхнє формування детерміноване всім лексемним складом. Специфіку становить те, що описувані пропріативні одиниці, по-перше, активно вживаються в апелятивній формі, по-друге, утворюють регулярні ампліфікаційні ряди.

Конкретні репрезентанти агіонімної парадигми «Мати Ісуса Христа» виконують у «Кобзарі» важливі текстотвірні функції. Основна сфера зосередження їх (63% усіх уживань) — поема «Марія», епіграф до якої взято з акафіста Пресвятій Богородиці: «Радуйся, ты бо обновила еси зачаття студно!» («Радуйся, бо Ти оживила [обновила] у скверні зачатих!» — переклад митрополита Іларіона [5: 267]). Цей твір, за влучним визначенням І. Огієнка, «став “каменем спотикання” і для релігійності самого автора, і для всіх його дослідників та критиків» [5: 252]. Незаперечним є те, що він «написаний в найніжніших тонах. Це верх поетичної досконалості: поема лагідна, спокійна, любовна» [Там само]. У релігійний стиль «Марії» «Шевченко вклав ... всю свою віруючу душу, все своє любляче серце» [Там само]. Мовлене безпосередньо стосується й іншої багатой на християнські пропріативи поеми — «Неофіти» (23% всіх уживань).

Найменування *Мати Ісуса Христа* з притаманним йому спектром конкретних реалізацій, як і назва *Бог*, є втіленням істинної сакральності — однієї з іманентних ознак поетичного ідіостилю Тараса Шевченка.

Перспективи дослідження вбачаємо в послідовному простеженні впливу мовної практики Тараса Шевченка, яка стосується царини сакральності, на творчість письменників другої половини XIX–XXI ст. і на літературний процес цього періоду загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус О. Конфлікт висловлювань у поемі «Марія» Тараса Шевченка. *Волинь-Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 21. С. 14–19.
2. Вільчинська Т. Концепт-образ «Богородиця» у поетичній творчості Т. Шевченка. *Мова і культура*. Київ, 2009. Вип. 11. Т. 10 (122). С. 17–23.
3. Діва Марія. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. 2020. 2 черв. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діва_Марія (дата звернення: 05.06.2020).
4. Забужко О. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. Київ, 1997.
5. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко. Упоряд., авт. перед. і комент. М.С. Тимошик. Київ, 2003.
6. Світ правди засвітить Кобзар. *Шевченко Т. Кобзар. 1840–1940*. Черкаси, 2006. Репр. відтворення празького вид. 1941. Львів, 2014.
7. Шевченків М. Бог суший у поезії Кобзаря. Тернопіль, 2008.
8. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1983.
9. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 2013.
10. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 2014.

REFERENCES

1. Bilous, O. (2010). Conflict of statements in the poem “Maria” of Taras Shevchenko. *Volyn-Zhytomyr region: historical and philological collection on regional problems*, 21, 14–19 (in Ukr.).
2. Vilchynska, T. (2009). The concept-image of the “Virgin” in the poetic work of T. Shevchenko. *Language and culture: a scientific journal*, 11, 10 (122), 17–23 (in Ukr.).
3. Diva Mariia. (2020). *Wikipedia: free encyclopedia*. 2 Jun. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Diva_Mariia (Accessed: 05.06.2020).
4. Zabuzhko, O. (1997). Shevchenko’s myth of Ukraine. Attempt of aphiosophical analysis. Kyiv: Abris (in Ukr.).
5. Ohiienko, Ivan (Metropolitan Hilarion). (2003). Taras Shevchenko. Timoshik, M.S. (Ed.). Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.).
6. The world of truth will be illuminated by Kobzar. (2006). *Shevchenko T. Kobzar, 1840–1940*. Cherkasy: Brama-Ukraine (in Ukr.).
7. Shevchenkiv, M. (2008). God exists in the poetry of Kobzar. Ternopil: Aston (in Ukr.).
8. Shevchenko, T. (1983). Kobzar. Kyiv: Dnipro (in Ukr.).
9. Shevchenko, T. (2013). Kobzar. Kyiv: Publishing and Printing Center “Kyiv University” (in Ukr.).
10. Shevchenko, T. (2014). Kobzar. Kyiv: Shkola (in Ukr.).

Статтю отримано 07.03.2020

Mykola Stepanenko, Doctor of Philological Sciences, Professor, Rector,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
2 Ostrogradsky St., Poltava 36000, Ukraine
E-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

OHIONIM OF THE MOTHER OF GOD
IN POETIC DISCOURSE OF TARAS SHEVCHENKO

The object of the proposed article is the Christian ohionim of the Mother of God in the poetic discourse of Taras Shevchenko. This proper name, together with the propriatives God, the Lord, forms the core of the sacredness of the studied texts. An indepth analysis of the “Kobzar” gives grounds to claim that its author was a deeply religious man who knew the Scriptures well and used it creatively in artistic practice. Evidence of this are the historical and philosophical poems “Mary” and “Neophytes”, in which biblical and secular motifs are organically intertwined, which is directly reflected in the level of verbalization (active use of Old Slavonic, God’s names, biblical expressions). On the basis of the theantropocentric approach, the peculiarities of the existence of the ohionim of the Mother of God in the texts of different genres are clarified. Up to the aim, a paradigmatic approach is used: all the names of the Mother of Jesus Christ recorded in the discourse are embedded in a nominative paradigm, each component of which (Mary, Mother, Mother of God, Mother Mary, Virgin, Immaculate, Queen of Heaven, Ever-immaculate, Good, All-Good, All-Holy, worthy, pure in wives, blessed in wives, great in wives mourning joy, holy power of all saints, our world unseen, my most glorious paradise, our beauty, world green, fragrant green lily) is characterized in terms of its semantic content and semantic specification, established correlations between them. A comparative analysis based on the semasiological procedure of the lexical resource that is part of the appellation and at the same time exists as a propriative unit was done. Special attention is paid to the connecting capabilities of the described ohionim, its ability to appear in the subjective, object, attributive function and thus to identify the features of semantic-syntactic valence. Episodes from the earthly and heavenly life of Mother Mary are clearly based on the valence pattern.

The lexical-semantic compatibility of the theonym of the Mother of God with attributive modifiers in the form of agreed and uncoordinated definitions is comprehensively interpreted, their constitutive possibilities are clarified. It is proved that sacredness is one of the immanent features of Taras Shevchenko’s poetic idiosyle.

Keywords: *ohionim of the Mother of God, nominative paradigm, poetic discourse of Taras Shevchenko, syntagmatic resource, semantics.*